

5. Департамент головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України. Протидія домашньому насильству: статистика за 4 місяці 2025 року // Facebook: офіційна сторінка Національної поліції України.

Федорак Вероніка Петрівна,
курсант Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

Ткаченко Ірина Михайлівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗГВАЛТУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність теми зумовлена трагічними реаліями сьогодення, коли під час повномасштабної війни сексуальне насильство стало одним із засобів терору проти цивільного населення. Згвалтування у таких умовах не лише порушує статева свободу й недоторканність конкретної особи, а й виступає інструментом війни, що підриває моральний дух, формує атмосферу страху та приниження. Масові факти злочинів на тимчасово окупованих територіях вказують на їх системний характер, який у міжнародно-правовій площині кваліфікується як воєнні злочини чи злочини проти людяності.

Дослідження теми важливе як у теоретичному, так і в практичному вимірі: воно дозволяє окреслити прогалини національного законодавства та узгодити його з міжнародними стандартами. У центрі уваги – проблеми кваліфікації згвалтування, які у воєнний час набувають особливої складності. Одним із таких проявів є те, що в умовах воєнного стану згвалтування може кваліфікуватися як злочин у складі інших, в якості однієї з проявів об'єктивної сторони. Так, згвалтування може проявлятися як вид насильства над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК України), як погане поводження з військовополоненими (ст. 434 КК України), як жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням (ст. 438 КК України), як прояв геноциду (ст. 442 КК України) [1].

Щодо кримінально-правової характеристики згвалтування, то об'єктом злочину виступають статева свобода чи статева недоторканність особи. Статева свобода полягає у праві дорослої дієздатної людини самостійно визначати свою сексуальну поведінку та давати або відмовляти у згоді на статеві стосунки. Натомість статева недоторканність забезпечує абсолютний захист неповнолітніх і осіб, які через вік чи стан здоров'я не можуть усвідомлено висловити волю щодо інтимних відносин. Ці категорії тісно пов'язані з людською гідністю та правом на безпечне життя.

Об'єктивна сторона згвалтування виражається у вчиненні статевого акту або інших сексуальних дій без добровільної згоди потерпілої особи. Основними способами є:

- застосування фізичного насильства;
- погроза його застосування;
- використання безпорадного стану.

У воєнний час злочини часто супроводжуються особливою жорстокістю, публічними приниженнями, груповим характером, що надає їм ще більшої суспільної небезпеки. Особливістю є й те, що такі дії кваліфікуються не як ст. 152 КК України, а за ст. 438 КК України як воєнні злочини.

Суб'єктом злочину є будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 14 років. У мирний час він не має спеціальних ознак, однак під час війни статус винного може визначати кваліфікацію. Якщо злочин вчиняє військовослужбовець або представник окупаційної адміністрації, його дії кваліфікуються як воєнний злочин, наприклад, та ж ст. 438 КК України. Незважаючи на зміни, що відбулися в цій статті, нова її редакція не позбавлена недоліків [2]. Так, згвалтування ми можемо розглядати в даній нормі, як інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Тобто, чіткого визначення суспільно-небезпечних дій, що посягають на статеvu свободу чи статеvu недоторканість у ній немає, а захист жінок від сексуального насильства, пов'язаного із збройним конфліктом, відбувається з допомогою гарантій і заборон, встановлених міжнародним гуманітарним правом. До загальних гарантій, наданих усім цивільним особам статтями 27–34 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (ЖК IV) і статтею 75 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (ДП I), належить право на гуманне ставлення, особисту повагу, повагу до честі тощо. Серед загальних заборон – заборони тортур, калічень, тілесних і колективних покарань [3].

Особливу небезпеку становлять:

- групові згвалтування;
- дії військовослужбовців держави-агресора;
- використання владних чи службових повноважень для

вчинення злочину.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом: винний усвідомлює відсутність добровільної згоди та бажає вчинити сексуальні дії. Мотиви можуть бути різними – від сексуального потягу до прагнення приниження, помсти чи терору. У воєнних умовах часто метою є злам морального духу населення, поширення страху, підрив соціальної стабільності. Це підкреслює системний і злочинний характер таких дій у контексті міжнародного права.

Кваліфікуючими обставинами такого роду кримінальних правопорушень мали би бути особлива жорстокість, публічний

характер дій, заподіяння тяжких наслідків для здоров'я потерпілої особи тощо. Водночас особливість кваліфікації полягає у врахуванні контексту: якщо злочин є частиною системної практики або здійснюється військовими проти цивільного населення, він підпадає під категорію воєнних злочинів чи злочинів проти людяності.

На думку Тимофєєвої Л. Ю. згвалтування під час війни має розглядатись в контексті геноциду нації у зв'язку з метою відбиття у жінок бажання народжувати у майбутньому, наміром тероризувати населення, знищити громади та змінити етнічний склад наступного покоління [4, с. 146]. Тому вважаємо, що одним із першочергових завдань на сьогодні є вирішення питання про те, як слід кваліфікувати згвалтування вчинене в умовах воєнного стану.

Таким чином, кваліфікація згвалтування в умовах війни потребує вдосконалення кримінального законодавства, зокрема чітке узгодження його норм із міжнародними стандартами права збройних конфліктів та нормами міжнародного гуманітарного права. Лише комплексний підхід дозволить забезпечити невідворотність покарання та відновлення справедливості.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

2. Закон України «Про внесення зміни до статті 438 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за незаконне переміщення, депортацію, невиправдану затримку репатріації дитини, вербування та використання дитини у військових цілях» від 17 черв. 2025 р. № 4499-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4499-20#n>

3. Сексуальне насильство: російський метод ведення війни та політики. URL: <https://zn.ua/ukr/LAW/seksualne-nasilstvo-rosijskij-metod-vedennja-vijni-ta-politiki.html>.

4. Тимофєєва Л.Ю. Особливості кримінальної відповідальності за згвалтування в умовах воєнного стану. Морське право та менеджмент: еволюція та сучасні виклики: Матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса: НУ «ОМА», 2023. С. 146–147.

Федосєєва Карина Геннадіївна,

ад'юнкт кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ПРИРОДА АВТОРСЬКОГО ТА СУМІЖНИХ ПРАВ У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Творчість є невід'ємною частиною людського існування. Протягом тисячоліть людина прагнула відобразити красу й унікальність навколишнього світу, опановуючи нові форми мистецтва. Культурний, інтелектуальний і духовний розвиток як особистості, так і